

Osztályozás

F92

Nemzeti Színház

Idő: 1959

Személy:

Budapestre vonatkozó újságcikkek

Szerző: Komlós János

Margit Nemzet
1959. dec. 1.

AZ ÜGYNÖK HALÁLA

Arthur Miller drámája a Nemzeti Színházban

II. AZ ELŐADÁS

A Nemzeti Színház előadása méltó Miller remekművéhez, amelynek tartalmi és formai sajátosságait vasárnap számban ismertettük. Marton Endre rendezői alkotásának nagyszerűségét az tudja igazán méltányolni, aki olvasta a darabot. Ez a remekmű ugyanis borotvaélen táncol. »Magánbeszélgetések két felvonásban« — így nevezi Miller, jelezve, hogy a köznapiságban izzó drámai pátoszt és tragédiát alkototta meg. Roppant fontosak itt a méretek, az arányok, mérnöki pontossággal és különös megérző készséggel kell a hangmagasságra, a ritmusra, a pátosz intenzitására rátalálni. Árnnyalattal kevesebb vagy több és a magánbeszélgetésekből érdektelen, vontatott motyogás vagy fülsértő kiabálás lesz. Marton megtalálta és az egész előadásban át megtartotta az egyetlen lehetséges hangmagasságot.

Bonyolulttá teszi a rendező munkáját a darab szerkezete is. A rengeteg részlet, víziók és valóság váltakozása, a különböző jellegű, hangulatú, idejű töredékek, amelyek széthúznak a kompozíció egységét. Marton rendezésében aprólékosan kidolgozott részletek, élesen érzékeltetett váltások, ritmusban és színészi játékban jól elkülönülő valóság- és vízióképek követik egymást és az egész mégis vasabronccsal összefogott egységes szerkezetet alkot.

Megbirkózott azzal a veszéllyel is, amely Miller szimbolikájában rejtőzik. A bonyolult összetett, sokértelmű jelképek csábítanak a túlértelmezésre, a belefeledkezésre, a színpadi effektusok halmozására. Olyasféle »túl-intellektuális« rendezésre, amelyben az egyes mozzanatok annyira »mélyértelműek«, hogy a néző elfelejti, miről szól a darab. Nem elég itt értelmezni, kibontani, megérezni, halatlan nagy önfegyelem, erő és tapasztalat kell hozzá. Marton rendezésében mindez megtalálható. Ha az előadásban még akad egy-két kevésbé kimunkált mozzanat, vagy olyan részlet, amely olvasmányélményként megrázóbb volt, azon a feladat bonyolultságát ismerve, nem csodálkozunk.

Ilyen például a magnó-jelenet, amikor Willy könynyebb beosztásért könyörög és Howard, a munkaadó, ahelyett, hogy meghallgatná, az új magnetofonban és a szalagra felvett családi csacsogásokban gyönyörködik. Olvasva mélysegesen megrázó ez a jelenet. Türelmetlen ritmusban vág egymás szavába a fuldokló személyiség segélykiáltása és a magán közönyös, érdektelen személytelensége, a gép és az ember birkózása, az átlagos kisember jajveszékése és az átlagos pénzember korlátolt, öntelt elégedettsége. És benne van a polgári társadalom kulturális csőd képe, művelődés helyett már csak »kikapcsolódás« kell, infantilis játszadozás. Ez a jelenet olyan megdöbbentő és bonyolult, hogy olvasva Howardot is szájalmas áldozatnak érezzük. A színpadon Hindy Sándor pusztán korrektt játéka és a ritmus lassúsága miatt csak a közönyös munkaadó és a szenvedő dolgozó párharca marad.

Megoldandó rendezői probléma — érzésem szerint — még a vendéglői jelenet alaposabb kidolgozása is. Kállai Ferenc, aki nagyszerűen játsza Happyt, a kisebbik fiút, és aki mindvégig nagyon finoman, természetesen érzékelteti a benne dúló kettősséget, jó érzést és léhaságot, itt a dráma fordulópontján egy futó kaland kedvéért hirtelen faképnél hagyja szerencsétlen apját, akit nagyon szeret és akit egy pillanattal előbb még féltve óvott. Happy jelleméből általában következők ez, a konkrét jelenet azonban Miller megírásában is felületesen indokolt. Az árulást, a hirtelen változást játékkal, rendezéssel kellene előkészíteni és hitelesíteni.

Soós Edit ugyanebben a jelenetben pompás, szellemes karikírozással játssza el a könnyű nőcskét. Csakhogy — és ez ismét a rendező feladata — olvasva úgy éreztem, mintha ebben a jelenetben több lenne; hogy ez a Miss Forsythe nem különösebben romlott nő, aki

ről első pillanatban lerí a futó kaland, hanem átlagos amerikai lány, akiről finomabb indítás után pillanatok alatt fokozatosan kiderül, hová zuhlott az amerikai életformában a női lélek.

És végül egy harmadik apró észrevétel, amely a díszletekkel kapcsolatos. Hincz Gyula díszletezése művészi megoldásban, ökonómiában, gyakorlatiasságban és az arányok megtervezésében egészen kiváló munka. Tető- és fal nélküli ház-keresztmetszete lehetővé teszi a több szinten folyó játékot, a ház zsúfoltsága, apró méretezése, levegőtlenége első pillanatra elárulja az amerikai kisember részletre vett modern nyomorúságát, a fölébe tornyosuló bérkaszárnnyaréngeteg szinte börtönbe zárja és összeroppantással fenyegeti az egészet. Ez a díszlet olyan atmoszférát teremt, hogy szinte egymaga elmondja a darabot. Jó megoldás, hogy Willy látomásainál a háttér bérkaszárnnyaréngeteg kialszik és helyébe derűs kék ég ragyog fel. Jól érzékelhető így múlt és jelen, valóság és látomás különbözősége. A második felvonásban azonban ez a logikus változtatás megszűnik, a valóság jeleneteket is kék ég ragyogja be. Azért van ez így, hogy a darab végén a szerző intenciója szerint végső nyomasztó akkordként megjelenhessék a bérkaszárnnyaréngeteg. Ezt a végakkordot azonban másképp kellene megoldani: nem visszahozással, hanem a színen levő háttér erőteljesebb kihangsúlyozásával. Ha nem így csinálják, akkor megbontják az első felvonás díszletezési, világítási logikáját.

Timár József Willy szerepében élete egyik legnagyobb alakítását játssza el. Hatalmas koncentráció, azonosulási erő feszül ebben az alakításban. Külsőleg is olyan, mintha Miller róla mintázta volna az ügynököt. Hirtelen hangulati, idegállapotbeli átváltásai, látomás és valóság kétféle játéka, jellemének ellentétes oldalai természetesen egységbe olvadnak. A szerep érzelmi gazdagságának, sokoldalú egységének minden árnyalatát érzékelteti:

a gyengeséget és a durvaságot, a vibráló ingerültséget, az apátiát és a gyermeki bizakodást, a reménytelen józanságot és a szájaskodó önámítást, igazságvágyat és igazságtalanságot, elcsesetséget és póztalan hősieséget, mindazt, ami a kisember mindennapi karakterében olyan bonyolultan rendkívüli.

Kálmán György bebizonyította, hogy az átélés még a fizikai akadályokat is leküzd. A darabbeli Biff külseje erőteljesebb, mint az övé. Ez a Biff eredetileg kitenyészett sportember, aki ma már csak önmagával viaskodik. Amolyan letört és kiégett fenegyerek. Kálmán külső adottságainál fogva csak a jelent ragadhatta meg, és csak pszichikusan azonosulhatott a figurával. De ez a lélekábrázolás olyan tökéletes, mint az övé. Ez a sportember fizikumot is hozaképzelték. Balázs Samunak Ben szerepében első pillanatra elhisszük, hogy egész életen át kísértő, nyomasztó lidérc. Visszafojtott hangjából, mozdulatlanágából árad a ropant erő, akarat és kegyetlenség. Démonikus ember. Balázs pontosan eltalálja azt az egyetlen lehetséges pontot, amelyen túl vagy innen a szerep már borzalomba, vagy nevetségbe fúlna.

Somogyi Erzsébet a feleség szerepében az aggodalomnak, a vergődésnek, a féltő szeretetnek szinte minden skáláját eljátssza. Már ahogy Willy kabátját magához szorítja, azokban a mozdulatokban is benne van a figura jelleme. Kemény László a tétova, értetlenül idegenkedő és mégis odaadón segítő barát szerepében remek epizódalakítást nyújt. Apró szerepéből hiteles figurát formál Máthé Erzsébet, Gosztonyi János, Selényi Etelka és jól illeszkedik az együttesbe a két főiskolás: Linka György és Gerber Éva.

Gyulai Gábor János zenéje hangulatosan festi alá az előadást, de ez ebben az esetben kevés. Millernél a zenének nagyobb szerepe van, az egyes

figurák és látomások jöttét jól felismerhető, jellegzetes motívumok jelzik, mint egy Wagner-operában. Laczkovich Piroška jelmezei pontosan találók, a fordítás külön dicséretet érdemlő, könnyed, szellemes és költőien szép munka.

Komlós János